

3. Изобразительное искусство. Музыка. – М. : Современник, 1997. – С. 104.

4. Рагозіна В. В., Очеретяна Н. В. Кольорові плямки : заняття з малюками від 1-го до 3-х років. – К. : Зірка, 2012. – 21 с.

5. Рагозіна В. В., Очеретяна Н. В. Кольорові долоньки : заняття з малюками від 1-го до 3-х років. – К. : Зірка, 2012. – 21 с.

6. Рагозіна В. В., Очеретяна Н. В. Чарівний пензлик: заняття з дітьми від 3-х до 5-ти років. – К. : Зірка, 2012. – 21 с.

7. Рагозіна В. В., Очеретяна Н. В. Незвичайні візерунки природи: заняття з дітьми від 3-х до 5-ти років. – К. : Зірка, 2012. – 21 с.

8. Рагозіна В. В., Очеретяна Н. В. Картини творимо самі: заняття з дітьми від 5-ти до 6-ти років. – К. : Зірка, 2012. – 21 с.

9. Сухорукова Г., Дронова О., Голота Н., Янцур Л. Образотворче мистецтво з методикою викладання в дошкільному навчальному закладі : підручник / за заг. ред Т. В. Сухорукової. – К. : Видавничий дім «Слово», 2010. – 317 с. : іл.

УДК 372.874

ВИВЧЕННЯ ОСНОВ КОМПОЗИЦІЇ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ШКОЛІ

Валерія Власова,

учитель образотворчого мистецтва ЗОШ № 9 (м. Фастів)

Стаття присвячена методиці навчання композиції в 5-му класі. Наведено приклад уроку образотворчого мистецтва, де учні застосовують знання й уміння з композиції в процесі аналізу картин, виконання вправ і творчої діяльності.

Ключові слова: урок образотворчого мистецтва, композиція.

Унікальним засобом формування емоційної сфери, образного мислення, художніх і творчих здібностей дитини є мистецтво. Дослідження Ю. Борєва, Н. Брюсової, Л. Виготського переконливо засвідчують вплив мистецтва на особистісний розвиток людини. У працях Н. Миропольської, Л. Масол, О. Рудницької, Г. Шевченко та ін. визначено виховний потенціал мистецтва, його вплив на дитину. Через мистецтво, через художні образи дитина прилучається до світу інших людей, співпереживає їм у значущих, емоційно насичених ситуаціях, відображених у творах мистецтва, відкриває для себе гаму нових почуттів, переживає радість пізнання краси, людських стосунків, усвідомлює власне «я», оволодіває мовою емоцій.

Поряд із виховним, на нашу думку, недостатньо використовуюється розвивальний потенціал мистецтва, зокрема образотворчого. Постійні порівняння різних форм (прямокутний – кулястий), визначення розміру (більший – менший) та відстані (ближче – далі) сприяють розвитку аналітичних здібностей, розумінню правильного відображення та розташування об'єктів, що є актуальним і під час вивчення інших навчальних предметів. Аналізуючи твір мистецтва, учень починає розуміти сутність того чи іншого мистецького поняття, а спираючись на аналіз і розуміння,

синтезує ці знання у власній творчій роботі. Отже, аналіз і синтез стають важливими навичками високого рівня мислення загалом [3].

Із власного педагогічного досвіду знаємо, що найбільші труднощі виникають у учнів основної школи під час вивчення та застосування основних законів та правил композиції. До початку навчання в школі майже для всіх дитячих малюнків характерне фризове розташування об'єктів [4, с. 54]. Відсутність чітких уявлень про правила та закономірності композиції, невпевненість у своїх діях можуть спричинити в учнів почуття незадоволення результатами власної праці. Тому вміння самостійно зображувати явища дійсності з урахуванням основ композиції як під час опрацювання реалістичного зображення, так і під час створення сюжетно-тематичних фантастичних композицій, є краще необхідним.

Для того, аби сприйняття учнями основних понять і правил композиції стало цікавим відкриттям, можна використовувати ігрові прийоми та ситуації за такими головними напрямками:

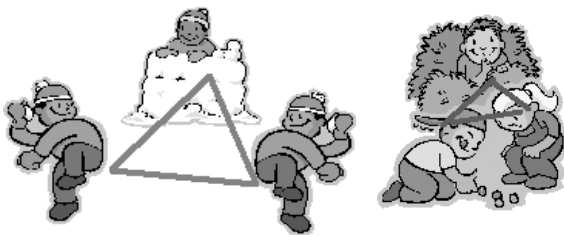
- дидактична мета ставиться перед учнями в формі ігрового завдання;

- навчальна діяльність підпорядковується правилам гри, навчальний матеріал використовується, як її засіб;

- у навчальну діяльність вводиться елемент змагання, яке перетворює дидактичне завдання на ігрове; успішне виконання дидактичного завдання пов'язується з ігровим результатом.

Зразком високого ступеня оволодіння основами композиції є тематичні картини видатних художників (І. Рєлін, В. Суриков, В. Маковський, П. Федотов, В. Перов, І. Шишкін, З. Серебрякова, Т. Шевченко, С. Васильківський, М. Пимоненко, Т. Яблонська, Е. Дега, Е. Віге-Лебрен та ін.), на живописних полотнах яких успішно навчається і виховується учнівська молодь. Аналіз картин митців, а також знання їхніх творчих біографій допомагає пояснити учням не лише творчий процес роботи над картиною, а й найважливіші закони, правила, прийоми та засоби композиції. (Див. третю та четверту стор. кольорової вкладки).

Відомий графік і живописець Є. Кібрик писав, що «узагальнення та виділення композиційних законів, правил, прийомів і засобів виразно виявилось потрібним лише в останні десятиліття» [2, с. 18]. Для того, щоб засвоєння учнями основних законів композиції стало цікавим відкриттям, а виконання практичних вправ – захоплюючою справою, пропонуємо декілька варіантів зображень, які допоможуть дітям зрозуміти певні правила компоновання об'єктів та використати їх для втілення власного сюжету. Об'єктів зображень для вправ з композиції може бути значно більше, варто скористатися вставкою clip-art комп'ютерної програми Word.

Практичні вправи виконуємо в групах. Недоліки фронтальної та індивідуальної роботи вдало компенсує групова навчальна діяльність. Це форма організації навчання в малих групах учнів, об'єднаних загальною навчальною метою за опосередкованого керівництва вчителя і в співпраці з учнями. Учитель у груповій навчальній діяльності керує роботою кожного учня опосередковано, через завдання, які він пропонує групі та які регулюють діяльність учнів. Стосунки між учителем та учнями набувають характеру співпраці тоді, коли педагог безпосередньо втручається в роботу груп, якщо в учнів виникають запитання і вони звертаються до нього по допомогу. Групову навчальну діяльність школярів можна застосовувати на всіх етапах процесу навчання. Працюючи в групах, учні мають мо-

жливність аналізувати ескізи сюжетних композицій, виконаних на основі спостережень і замальовок з життя, бачать недоліки у своїй роботі та в роботі однолітків, привчаються здійснювати аналіз [1, с. 44].

Наступним етапом роботи по закріпленню знань і вмінь учнів з композиції може стати їхня творча діяльність зі створення колективної композиції. Тематичне малювання проводиться після низки підготовчих уроків, без яких не варто давати учням завдання на певну тему, адже під час творчої роботи велике значення має запас образних уявлень, що ґрунтуються на творчому досвіді й на попередній підготовчій навчальній діяльності.

Мистецтво є мовою серця, почуттів, світу емоцій людини. Серед предметів естетичного циклу образотворче мистецтво найбільше стимулює учнів до творчої діяльності, розвитку творчого мислення, здібностей, а також позитивних якостей характеру. Уроки образотворчого мистецтва – широке поле для співпраці учнів і вчителя. Саме тому найголовніше завдання вчителя – підвести учня до усвідомлення його творчих можливостей та пробудити в ньому високу зацікавленість, яка б давала йому силу любові до пізнання духовності та краси.

Наводимо приклад уроку з образотворчого мистецтва в 5-му класі на тему:

«Груповий портрет.

Створення композиції «Вірні друзі»

Метою уроку є формування в учнів уявлення про жанр групового портрета, про особливості поєднання персонажів у груповому портреті та навчити створювати композиції в цьому жанрі. Основним дидактичним завданням уроку є сформувати в учнів уміння порівнювати різні твори одного жанру на прикладі портрета, засвоїти композиційні прийоми, використовувати знання і вміння у власній творчій діяльності. У процесі аналізу творів мистецтва, обговорення основних прийомів компоновання в жанрі групового портрета і знаходження невідповідності композиційного вирішення сюжету учні також набувають комунікативних компетентностей.

Для організації сприймання й аналізу законів композиції необхідно використовувати на уроці репродукції картин відомих художників, що демонструють жанр живопису «груповий портрет».

Для зосередження уваги та мотивації учнів на початку уроку варто застосовувати наступні ігрові ситуації та запитання :

- > Чи любите ви фотографуватися разом зі своїми друзями? Для чого ми це робимо?

- > Для чого художники створюють портрети? Подумаймо разом.

- > Сьогодні до нас прийде фотограф, щоб зробити груповий фотопортрет учнів нашого класу. Але фотограф цей не дуже досвідчений і потребуватиме допомоги асистен-

та та ваших порад. Ви ж, певно, пам'ятаєте, скільки потрібно часу, щоб зробити той найкращий кадр. Фотограф переставляє, пересаджує вас з одного місця на інше, щоб усіх було видно і всі помістилися в кадр

> Чи є в класі учні, які хочуть допомогти фотографу зробити той єдиний найкращий кадр?

> Отже, я обираю «П'ятьох сміливих». Один із вас буде фотографом, я – його асистентом, а інші – його вірні друзі. Учнів, які залишилися на своїх місцях, прошу уважно стежити за роботою фотографа.

> Фотограф, тримай дерев'яну рамку на відстані витягнутої руки, а я спробую підготувати всіх до фотографування. Світлина матиме назву «Вірні друзі». (Пропонуються три варіанти з хаотичним розміщенням учнів).

> Хіба це портрет друзів?

> Друзі завжди поруч, їх обов'язково щось об'єднує.

> Зверніть увагу! Ось ми шукаємо кращий варіант розташування друзів, але щоразу нас щось не задовольняє. А чому в нас виникають ці проблеми? Напевно, нам не вистачає необхідних знань.

Під час вивчення нового навчального матеріалу – основ композиції – варто вдаватися до допомоги комп'ютера й продемонструвати учням репродукції картин, наприклад: «За обідом» та «Автопортрет з доньками» З. Серебрякової, «Портрет найстаріших художників» О. Герасимова, «Родина короля Карла IV» Ф. Гойї.

Звертаємося до учнів із запитаннями:

> Що об'єднує ці зображення? (На всіх портретах ми бачимо зображення декількох фігур, усі вони об'єднані якоюсь спільною дією, інтересами, почуттями тощо).

> Як можна назвати людей, що роблять одну спільну справу? (Клас, бригада, група).

> То як можна назвати ці портрети? (Груповий портрет).

Спрямовуючи учнів на уважний розгляд картин, учитель має пояснити, що існують певні закономірності композиції, а саме: у картини є своєрідний центр, у якому відбувається головна дія і знаходяться головні персонажі. Виразність картини досягається тоді, коли художник уміло розташує на полотні героїв і навколишні предмети, щоб глядач зрозумів головну думку твору. Такий прийом має назву «компування», тобто правильне розташування предметів і фігур відповідно до задуму.

У Середні віки художники відкрили композиційний прийом, що дозволяє організувати зображення, вписуючи його у трикутник, коло, овал. Цей прийом використала Зінаїда Серебрякова у творах «Автопортрет з доньками» та «За обідом».

Знайти головну фігуру також допомагають жести та рухи персонажів, напрямок поглядів, лінії перспективи, які мають назву *ведучі лінії*: вони звертають увагу глядача до головного героя і цим виділяють його. Цей прийом використав Олександр Герасимов у картині «Портрет найстаріших художників».

Засобом виразності є також світло та світловий контраст. Цим прийомом скористався Франциско Гойя у творі «Родина короля Карла IV».

Таким чином, у процесі спостереження та аналізу картин учні опановують прийоми поєднання персонажів у груповому портреті.

Далі доцільно запропонувати учням скласти композицію на тему «Вірні друзі», використовуючи фігурки, обговорити та обрати один із прийомів компоновання (робота в групах). Варіанти колективних робіт учитель розташовує на дошці та аналізує композиції разом із усіма учнями, акцентуючи найбільш вдалі приклади компоновання.

У процесі подальшої індивідуальної творчої роботи учні використовують набуті під час уроку знання основ композиції. Малюючи власні композиції на тему «Вірні друзі», ви-

користуються шаблони, застосовують один із композиційних прийомів, про який вони дізналися на уроці.

Для узагальнення навчального матеріалу пропонуємо учням спільно знайти відповіді на наступні запитання:

> Які основні жанри образотворчого мистецтва вам відомі?

> Які різновиди портретів ви знаєте?

> Які композиційні прийоми дозволяють організувати зображення?

Підсумовуючи урок, учитель нагадує учням, що вони засвоїли основи композиції, і це знадобиться їм у житті: «Тепер, коли в клас прийде фотограф, ви зможете йому допомогти створити композицію групового фотопортрета «Вірні друзі». Ці знання стануть вам у пригоді й у інших життєвих ситуаціях».

ЛІТЕРАТУРА

1. Кальнинг А. К. Акварельная живопись. – М. : Искусство, 1968. – 76 с.

2. Кибрик Е. А. Объективные законы в изобразительном искусстве // Вопросы философии. – 1966. – № 10. – С. 18–27.

3. Масол Л. М. Ігрові художньо-педагогічні технології у процесі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» // Початкова школа. – 2007. – № 1. – С. 46–54.

4. Ростовцев Н. Н. Учебный рисунок. – М. : Просвещение, 1976. – 222 с.

УДК 372.874

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Вікторія Кондратова,
канд. пед. наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Кіровоградського ОІППО ім. В. Сухомлинського,

Тетяна Шлеєнкова,
заслужений учитель України, переможниця Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2011», учитель ЗОШ № 24
(м. Кіровоград)

У статті розглядаються педагогічні умови розвитку творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва в загальноосвітньому навчальному закладі.

Ключові слова: творчі здібності, образотворче мистецтво, педагогічні умови.

Постановка проблеми. Прогрес цивілізації значною мірою залежить від обдарованих людей. Денні Дідро зазначав: «Країна, де усіх дітей навчатимуть малювання, як письма, незабаром стане попереду всіх інших» [1]. Уроки образотворчого мистецтва здатні ввести школяра у світ творчості, прилучити його до скарбів художньої культури,

допоможуть відчувати радість творчості, що, як відомо, є однією з найбільших радощів на землі.

Одним із пріоритетних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти в Україні, є створення передумов для виховання особистості, здатної творчо мислити, самостійно приймати нестандартні рішення,